

Ekonomická bezpečnost jako zdroj mezinárodní spolupráce

Miroslav KRČ – Gamil AL-MADHAGI*

Economic Safety as a Source of International Cooperation

Abstract

The article deals with possible impacts of military and economic cooperation on economic security of international organizations members. In the first part is defined the term security and its relation to national economic stability. In the second part are examined impacts of international economic and international security cooperation on national economic stability. Finally is being searched the character of the most important international organizations with the aim on economic security.

Keywords: security, international economic cooperation, international security and defence cooperation, interdependency, economic stability

JEL Classification: F50, F53, F59, O19, O52, O50, D74, D78

Úvod

Nacházíme se na konci první dekády 21. století, téměř dvacet let po ukončení bipolárního rozdělení světa. Silné vlivy integračních a dezintegračních tendencí naplňují mezinárodní prostředí novou nejistotou, která vyžaduje adekvátní odpověď. Proměny politické jsou provázeny změnami ekonomickými, které jsou více než kdy dříve umocňovány vlivem globalizace. Zkušenosti z posledních let ukazují, že určující vliv na průběh globalizace mají zejména ekonomické faktory. Vývoj současně potvrzuje zpětný vliv politických, sociologických, ale i vojenských [7; 11; 44] a dalších faktorů na vlastní proces globalizace. V různých svých kombinacích a vzájemné podmíněnosti se tyto faktory velmi často zcela zásadně ovlivňují, modifikují, případně i deformují civilizační racionalitu

* Miroslav KRČ – Gamil AL-MADHAGI, Univerzita obrany, Fakulta ekonomiky a managementu, Kounicova 65, 612 00 Brno, Česká republika; e-mail: miroslav.krc@unob.cz; gamil.al-madhagi@unob.cz

ekonomické dimenze globalizace [42]. Ekonomická bezpečnost jako aspekt mezinárodní spolupráce je součástí nového pojetí vědní disciplíny *ekonomiky obrany státu*.¹

Podle profesora Martina C. McGuireho směry, kterými se bude ubírat ekonomika obrany státu, musí reagovat :

- na zděděné problémy z minulosti;
- na nové politické otázky vyvolané z ekonomické a politické evoluce, která je důsledkem konce studené války, rozpadu Svazu sovětských socialistických republik a kolapsu komunismu;
- na ekonomické analýzy (ať už pozitivní či normativní) nového mezinárodním systému a na jejich důsledky pro válku, bezpečnost a mír [13].

Jádro nového pojetí ekonomiky obrany státu² v současné době se rozšiřuje o zkoumání oblastí, jako jsou: místo a úloha vojenských aliancí při prevenci konfliktů nového charakteru; obrana a udržování světového pořádku; krácení výdajů na obranu; *obrana a mezinárodní ekonomika*; *obrana a vývoj mezinárodního systému* (geopolitický kontext); ekonomický rozměr obrany a ozbrojených sil [10].

Do roku 1990 byla nejdůležitějším nástrojem k dosažení národní bezpečnosti „fyzická“ vojenská síla.³ Proto dominantní role v bezpečnostní politice náležela vojenské bezpečnosti. Podstatné rozdíly v ekonomické vyspělosti zemí a probíhající globalizace ve druhé polovině devadesátých let 20. století vedly k tomu, že při realizaci svých bezpečnostních zájmů se ekonomicky vyspělé země začaly opět zaměřovat nejen na budování síly vojenské, ale i podporu síly ekonomické. Dnes tak dochází k situaci, kdy procesy globalizace determinují vývojové procesy nově formovaného rozměru bezpečnosti, a to bezpečnosti ekonomické. Na tuto situaci musí odpovídajícím způsobem reagovat bezpečnostní politika každého autonomního státu. Ta se musí vzhledem k novému rozměru bezpečnosti opírat nejen o zahraniční a obrannou politiku, ale i politiku hospodářskou. Velký

¹ Definování ekonomiky obrany státu je provedeno v úvodní kapitole knihy s názvem *Příručka ekonomiky obrany* z roku 1995 Američanem T. Sandlerem a Angličanem K. Hartleyem takto: „Ekonomika obrany se zabývá zkoumáním otázek alokace prostředků, rozdělení příjmů, hospodářského růstu a stabilizace aplikovaných na bezpečnost státu. Zahrnuje rovněž zkoumání vlivu výdajů na obranu z vnitřní i ze zahraniční perspektivy na makroekonomické proměnné, jakými jsou zaměstnanost, výroba a růst. Ekonomika obrany má též mikroekonomický rozměr, který se vyjadřuje v analýzách obranné průmyslové základny, programu spolupráce, offsetu, hodnocení vojenských kontraktů a vojenské akvizice. Ekonomika obrany aplikuje ekonomické teoretické nástroje při zkoumání obrany a s obranou souvisejících problémů, včetně odzbrojení a míru.“ Citováno podle [11].

² Nové nasměrování ekonomiky obrany státu bylo provedeno významným britským ekonomem zabývajícím se ekonomikou obrany i ekonomikou obrany McGuirem [11].

³ Vývoj vojenských výdajů jako protiklad k mírové dividendě je zaznamenán v publikaci [5].

vliv na bezpečnostní politiku a její stav má také stav vnitřní bezpečnosti. Můžeme říci, že tyto jednotlivé politiky jsou vzájemně spjaté, a jsou na sobě nezbytně závislé. Z tohoto důvodu je významným úkolem hospodářské politiky v rámci bezpečnostní politiky státu zajištění jeho ekonomické bezpečnosti. Tedy schopnosti nepřetržitého stabilního a nerušeného politického i ekonomického vývoje. Na tuto problematiku se v posledních letech soustředil mimo jiné nestor ekonomie obrany Angličan K. Hartley.

To, že tyto otázky zajímají i širší ekonomickou veřejnost, svědčí články od autorů, jako je například J. E. Stiglitz, T. Sandler, W. Enders, J. Brauer nebo W. D. Nordhaus a další [41; 12; 15; 8]. V současné době je otázkám terorismu, jako nového ohrožení mezinárodní bezpečnosti, věnována náležitá pozornost⁴ [6; 45; 10].

Nevysloveným předpokladem je, že zabývat se ekonomikou bezpečnosti má smysl pouze tehdy, když chápeme, jaké jsou legitimní cíle obranné činnosti, a jak tyto cíle zapadají do širokého komplexu technických, politických, sociálních, kulturních a ekonomických změn. Na počátku nového milénia je zřejmé, že územní, ekonomické a ideologické války, které poznamenaly první polovinu minulého století, nebudou jediným, nebo dokonce tím hlavním středem zájmu obrany. Vidíme, že povaha bezpečnosti a obrany se stává mnohem rozmanitější a nesystematickou. Je třeba, aby obrana a bezpečnost byly doplněny ekonomickým výzkumem zmiňovaných nových trendů a možností.

1. Vymezení kategorie bezpečnost

Bezpečnost je tradičním předmětem zkoumání prováděných na mnohých výzkumných pracovištích. Pro potřebu tohoto článku je pojmem *bezpečnost* chápána teoretická kategorie užívaná v politologii, mezinárodních vztazích, vojenských vědách, ekonomice obrany státu a v ekonomii. Jejím hlavním projevem je určitý stav „neohrožení, klidu, jistoty“. Bezpečnost je zároveň vyšší potřebou a prioritním existenciálním cílem každé společnosti. V mezinárodních vztazích je tak třeba odlišit dvě základní složky bezpečnosti: statickou bezpečnost a bezpečnost dynamickou. *Statickou bezpečnost* je možné chápat jako stav zaručené existence subjektu. Tímto subjektem může být státní útvar, mezinárodní organizace, významné hnutí nebo skupina mezinárodního významu (OOP, IRA, UNITA...) a jiné. Pojmem *dynamická bezpečnost* je chápán stupeň svobody rozvoje subjektu s ohledem na možnosti jeho potenciálního růstu.

⁴ V současné době se oblastí ekonomických souvislostí terorismu věnuje například [36; 37; 38].

Tabulka 1

Deskripce bezpečnosti jako kategorie

	Kritérium	Rozměr	Obsah
1.	Subjekt	<i>Člověk</i>	Individuální rozměr – stav a pocit klidu, neohrožení
		<i>Společnost</i>	Rozměr národní – existence, přežití, jistoty, stability, celosti, identity, nezávislosti, ochrany úrovně a kvality života
		<i>Mezinárodní společenství</i>	Rozměr mezinárodní – stav, v němž jak jednotlivé státy, tak i mezinárodní společenství jako celek mohou svobodně realizovat cíle rozvoje, které si vytyčily, bez vnějšího ohrožení vojenského, politického nebo hospodářského charakteru
2.	Objekt		Politický, sociální, kulturní, ekonomický (surovinový, finanční, technologický, zemědělský, potravinářský atp.), ekologický, vojenský, jiný
3.	Prostor		Lokální, regionální, mezinárodní, globální
4.	Způsob zajištění	<i>Individuální</i>	Izolacionismus, mocenská hegemonie, neutralita
		<i>Bilaterální</i>	Systém dvoustranné rovnováhy sil
		<i>Multilaterální</i>	Globální a regionální formy kolektivní bezpečnosti, volné formy bezpečnostní kooperace apod.

Zdroj: Vlastní zpracování.

Charakter obou těchto „typů“ bezpečnosti se liší v závislosti na subjektu, objektu, prostoru a způsobu zajištění v čase, tak jak je znázorněno v tabulce 1. Mezinárodní bezpečnost je mnohem širší kategorie, než jsou jen otázky vojensko-politické stability. Jde zároveň o stabilitu světové ekonomiky, překonání chudoby, rozvoj ekonomické bezpečnosti a rozvoj mezinárodního dialogu.

2. Vztah bezpečnosti a mezinárodní ekonomiky

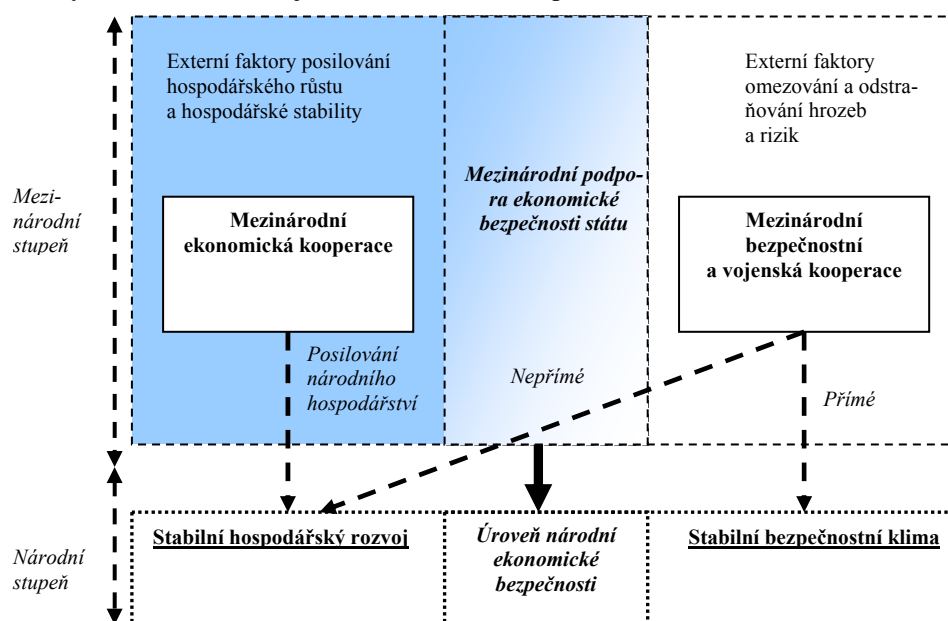
Pevné vazby mezi bezpečností a zdroji, mezi bezpečností a výkyvy mezinárodní ekonomiky a v mezinárodních ekonomických vztazích se v současné době stále zřetelněji projevují. Zrychlování globalizace obchodu a financí, vzrůstající vzájemná závislost mezi dosud izolovanými ekonomikami zvyšují zranitelnost křehké mezinárodní rovnováhy. To vše poukazuje na skutečnost, že vliv mezinárodních ekonomických a obchodních prvků na bezpečnostní stabilitu států se bude i nadále zvyšovat. Hospodářské otřesy některého z významných ekonomických regionů se mohou šířit rychleji než kdy jindy do celého světa a navodit globální ekonomickou nestabilitu [35, s. 165]. Nemusí to být pouze burzovní propady, jak tomu bylo až donedávna téměř výlučně, ale je možné si představit větší množství zdrojů ohrožení národní bezpečnosti ekonomického rázu. Zejména pak může docházet k zásadním ekonomickým otřesům z důvodu nedostatku zdrojů, a to zejména v oblasti paliv. Mimo to některé typy globálně realizovaných obchodů, zvláště ty,

kteřé jsou spojeny s transfery zbraní, mohou působit jako pobídka k řešení konfliktů silou, a tedy hlouběji než pouze ekonomicky destabilizovat určitý region.

Stabilní ekonomický vývoj a hospodářská prosperita patří vedle národní bezpečnosti mezi ústřední zájmy každého státu. V současném globálně propojeném světě je však více než kdy jindy kladen důraz nejen na zabezpečení těchto kategorií na národní úrovni, ale rovněž na úrovni mezinárodní. Tento proces mezinárodního stmelování k zajištění společných ekonomických a bezpečnostních zájmů je do značné míry procesem přirozeným, který pouze umocňuje již dříve nastolené trendy v oblasti regionální a celosvětové spolupráce. Každý stát přirozeně usiluje o dosažení co nejvyšší úrovně stabilního hospodářského rozvoje nenarušovaného eskalací bezpečnostních rizik a hrozeb.

Obrázek 1

Faktory mezinárodního zajištění ekonomické bezpečnosti



Zdroj: Vlastní zpracování.

Z tohoto důvodu dochází k formulaci hospodářské a bezpečnostní politiky, která rozeznává dva základní stupně. Prvním je *stupeň národní*, na kterém je stanoven individuální postup státu v oblasti podpory ekonomického růstu a formulace státní bezpečnostní politiky. Druhým stupněm je pak *úroveň mezinárodní*, která směřuje k prohloubení národních cílů v oblasti ekonomického rozvoje a zabezpečení proti vnějším i vnitřním rizikům a hrozbám. Zajišťování ekonomické bezpečnosti státu v mezinárodním prostředí rovněž reprezentují dva hlavní pilíře – *mezinárodní ekonomická kooperace* a *mezinárodní bezpečnostní a vojenská kooperace*.

3. Mezinárodní ekonomická kooperace

Procesy globalizace akcelerují globální prostředí a vytváří ve světovém hospodářství často nepředvídatelné situace, které mají závažný dopad na ekonomickou bezpečnost jednotlivých států i celých regionů. Globalizace ve světové ekonomice zvyšuje vzájemnou hospodářskou závislost zemí, a zároveň zostřuje konkurenci na světových trzích. Jestliže se rizika a vojenská ohrožení v mezinárodním měřítku v současné době snížila, pak rizika a hrozby z hospodářského neúspěchu či ze ztráty konkurenceschopností se staly nanejvýše aktuálními pro řadu zemí. Důvody mohou být následující:

- Aktivita nadnárodních společností způsobují v mnohých zemích řadu rizik. Náhlý příliv či odliv kapitálu vede ke změnám měnových kurzů a vede ke vzniku finančních krizí.
- Důležitá rozhodnutí uskutečňují nadnárodní společnosti a vlády jsou zbavovány své suverenity, význam hospodářské role státu klesá.
- S rozvojem mezinárodního obchodu roste vzájemná hospodářská závislost a tím také i rizika hospodářské zranitelnosti.
- Ve vnějších ekonomických vztazích mezi státy se při realizaci bezpečnostních zájmů využívají nové formy lobování.
- Prosazují se opatření vedoucí k vnucení ekologických, zdravotních, sociálních a jiných standardů zemím konkurujícím nízkými mzdovými náklady.
- Ekonomicky vyspělé země přemísťují výroby s výraznými negativními dopady na životní prostředí a zdraví obyvatel do zemí méně vyspělých.

Důvodem nutnosti formulace bezpečnostní hospodářské politiky je zajišťování vitálních státních zájmů. Ty tvoří postoje, snahy, očekávání, a hlavně potřeby národa a státu ve vztahu k mezinárodnímu prostředí, které umožňuje řadu způsobů, jak zajišťování národních ekonomických zájmů koordinovat. Co do své formální úpravy může mezinárodní hospodářská spolupráce nabývat jak čistě smluvní, tak institucionální podoby, v závislosti na rozhodnutí států ohledně uspořádání jejich vzájemných ekonomických vztahů a budoucí koordinace vzájemné spolupráce. V případě čistě smluvního uspořádání státy nevytváří novou mezinárodní organizaci k zajištění koordinace svých vzájemných ekonomických aktivit. V případě institucionální podoby uspořádání vzájemných ekonomických vztahů státy smlouvou zakládají mezinárodní organizaci, nebo k ní přistupují. Takto vzniklá mezinárodní organizace může být ať už regionálního nebo globálního charakteru a její účel zpravidla je koordinovat vzájemnou hospodářskou politiku členských států tak, aby bylo v co nejširší míře dosaženo účelu, pro který byla vytvořena. Jako základní opatření a činnosti, které sledují mezinárodní organizace zaměřené na dosažení stabilního ekonomického rozvoje, jsou zejména následující.

- omezování a rušení bariér zahraničního obchodu,
- liberalizace investičního a podnikatelského prostředí,
- mezinárodní standardizace,
- sbližování národních legislativ v oblasti podnikání a vlastnictví,
- poskytování vzájemné rozvojové pomoci,
- společné financování s zabezpečování rozsáhlých mezinárodních projektů,
- společná monetární a měnová politika,
- koordinovaná energetická politika,
- vytváření potravinové bezpečnosti,
- spolupráce v oblasti vědy a výzkumu,
- koordinovaný postup oblasti produkce, prodeje a tvorby zásob surovin a přírodních zdrojů,
- poradenská a podpůrná činnost.

Každá mezinárodní organizace ovšem nemusí zabezpečovat celé toto široké spektrum aktivit. Často jsou zabezpečovány pouze některé z těchto oblastí a nedochází tak ke komplexní hospodářské kooperaci, ale pouze ke kooperaci v omezené podobě. Cílem uvedených opatření je zejména podpora růstu a stability národních ekonomik členských států. V důsledku toho je možné hovořit i o zvyšování úrovně ekonomické bezpečnosti členských států. Přirozeně, ekonomicky vyspělé státy s rozvinutými hospodářskými vazbami na své okolí představují zpravidla ekonomicky bezpečnější celky než uzavřené systémy s limitovaným zahraničním obchodem. Působí zde však dvojí typy ekonomických sil. Za prvé, již zmiňované posilování ekonomické síly dané země, za druhé, nárůst interdependence mezi takto propojenými státy. Rizika a hrozby, které byly původně vlastní pouze jednomu státu, se mohou lehko stát riziky a hrozbami pro celé společenství. Za klíčový je v této oblasti možné považovat společný postup členských států, který napomůže jejich eliminaci, ať už jsou tato rizika a hrozby ekonomického, bezpečnostního, sociálního nebo jiného charakteru.

V této situaci je vhodné zmínit příklad *Evropské unie*, jejíž úspěšnost podpořila hlubší propojování regionálních mezinárodních organizací ekonomického charakteru i jinde na světě. Zejména země třetího světa v nich vidí možnosti, jak dosáhnout lepší ekonomické situace prostřednictvím zvýšení tempa a stabilizace svého hospodářského růstu. Tento posun je patrný zejména u afrických a latinskoamerických zemí. V Africe je značná pozornost věnována *Strategickému plánu Africké unie*, který si klade vysoké cíle v prosazování celokontinentální ekonomické, kulturní a společenské integrace. Její pilotní projekty by měly směřovat především do oblasti africko-arabského usmíření, změn v nerovném světovém obchodování, boje s chudobou a infekčními nemocemi, volného obchodování a pohybu pracovních sil až po budoucí ustanovení africké měnové unie. Jiným směrem se vydaly státy Jižní Ameriky, které se rozhodly pro fúzi dvou

stávajících mezinárodních ekonomických organizací *Mercosur* a *Andského společenství* do uskupení *UNASUR* (*Unión de Naciones Suramericanas*), představujícího celokontinentální zónu volného obchodu pokrývající celou Jižní Ameriku. V Latinské Americe vede snaha o dosahování lepších hospodářských výsledků k úvahám o sloučení dalších dvou regionálních hospodářských bloků *SICA* a *CARICOM* do jedné zóny volného obchodu. Potvrzuje se tak fakt, že bez ohledu na region výskytu nastalo období hospodářské integrace, jehož jedním znakem je i posilování ekonomické bezpečnosti zúčastněných států.

4. Mezinárodní bezpečnostní a vojenská spolupráce

Existují dva hlavní důvody, pro které má mezinárodní bezpečnostní spolupráce význam pro ekonomickou bezpečnost státu.⁵ Za prvé, mezinárodní spolupráce v oblasti bezpečnosti umožňuje omezovat, popř. odstraňovat hrozby pro národní bezpečnost, které mají ekonomickou dimenzi svých dopadů. Ať už se jedná o spolupráci v oblasti prevence ozbrojených konfliktů, boje s mezinárodním terorizmem a organizovaným zločinem nebo společnou ochranu hranic, ekonomické přínosy ze zabránění vzniku škod v národním hospodářství členů jsou zcela zřejmé. Za druhé, mezinárodní kooperace v oblasti bezpečnosti a obrany umožňuje bez významného poškození obranyschopnosti zúčastněných států omezovat neúměrně vysoké výdaje na obranu. Tato skutečnost je patrná zejména v zemích třetího světa, kde vzájemné závazky řešení sporů mírovou cestou a pravidelná jednání o bezpečnosti regionu v rámci mezinárodní organizace přispívají ke zvýšení stability v oblasti. Za typický příklad je možné uvést uskupení ASEAN, které svou hospodářskou a bezpečnostní politikou značně stabilizovalo jihovýchodní Asii [1, s. 33]. Možnost omezovat výdaje na národní bezpečnost se následně projevuje transmisí zdrojů, které by byly státem za jiné situace spotřebovány pro potřeby obrany, do oblasti s lepším užitím, a je tedy typická pozitivním vlivem na rozvoj domácí ekonomiky. Za nejvýznamnější aktivity v oblasti společného zajištění bezpečnosti a obrany lze považovat následující:

- pravidelná společná jednání o bezpečnosti regionu,
- tvorba společné bezpečnostní nebo obranné strategie,
- formulace společné bezpečnostní a obranné politiky,
- vzájemná spolupráce v oblasti výcviku sil,

⁵ Ekonomika bezpečnosti by měla být definována jako speciální vědní disciplína. Jejím předmětem zkoumání by mělo být národní hospodářství (resp. ekonomika aliance či celého kontinentu) posuzované z pohledu jeho možnosti a přímé účasti na vytváření základů zabezpečování národní bezpečnosti (aliance či kontinentu). Objektem zkoumání by měl být hospodářský potenciál, který může být aktivován ve prospěch ekonomického zabezpečování (budování a udržování) národní bezpečnosti.

- spolupráce v oblasti vojenské vědy a výzkumu,
- společné sdílení logistických a transportních kapacit,
- realizace společných vojenských výrobních programů a projektů,
- společný trh se zbraněmi a zbraňovými systémy,
- sdílení zpravodajských a informačních zdrojů,
- spolupráce v oblasti předcházení a omezování následků přírodních katastrof,
- společný postup při zabezpečení vnějších hranic,
- formování společných ozbrojených sil,
- spolupráce při potírání mezinárodního zločinu a terorizmu,
- sdílení klíčových technologií vojenského i nevojenského charakteru.

V současné době je v této oblasti mnoho nedostatků, které ztěžují využití zmíněných oblastí.

Jak bylo uvedeno, z pohledu rozvoje národních ekonomik zúčastněných států má společný mezinárodní přístup k zajištění bezpečnosti největší význam ve dvou oblastech, v možnosti limitovat hrozby a jejich dopady a v možnosti omezovat nadbytečné bezpečnostní výdaje. Obě tyto kategorie jsou ovšem součástí komplexního celku mezinárodní bezpečnostní spolupráce, který se projevuje následujícími činnostmi.

1. *Přímé užítky mezinárodní kooperace* – ochrana existujících hodnot omezováním eskalace hrozeb a rizik.

2. *Nepřímé užítky mezinárodní kooperace*: a) kooperace a specializace v oblasti obrany; b) společný postup v oblasti vojenského výzkumu, vývoje a produkce zbraňových systémů; c) ostatní formy podpory společné ekonomické bezpečnosti.

4.1. Přímé užítky pro ekonomickou bezpečnost

Původním důvodem pro organizaci mezinárodní vojenské spolupráce bylo zajistit výhodnější postavení smluvních stran vzhledem k existujícím hrozbám a rizikům. Takovouto hrozbou nebo rizikem byl zpravidla chápán společný nepřítel, ať už se jednalo o soupeření řeckých městských států s Persií, napoleonskou Francií, hitlerovské Německo nebo bývalý východní blok. Ohrožené státy si byly v takovýchto situacích plně vědomy, že individuální zabezpečování obrany proti takovéto hrozbě naráží na vojenský, ekonomický, lidský nebo jiný limit, pro který se zdálo být vhodnější rozložit náklady na zajištění bezpečnosti mezi větší počet ohrožených stran. Vzhledem ke skutečnosti, že ozbrojená konfrontace rovněž tradičně přináší rozsáhlé škody na hodnotách a lidských životech, vzniklo tradiční vojenské spojenectví, mimo jiné i jako nástroj s účelem limitovat dopady vojenské konfrontace s protivníkem, nebo takové konfrontaci zamezit. Růst škod na národním hospodářství je pevně spjat s růstem intenzity konfliktů a identifikace klíčové role národního hospodářství při zajišťování obranyschopnosti státu.

Dopady ozbrojeného konfliktu na národní hospodářství jsou patrné zejména při propuknutí konfliktů vysoké intenzity; za nejvyšší stupeň takového konfliktu je možné považovat tzv. totální válku. Na jejích znacích je možné demonstrovat hlavní ekonomické dopady kteréhokoliv konfliktu. Jejich rozměr v případě konfliktu nižší intenzity bude menší, ale stále bude mít obdobný charakter:

- ničení a přetrhávání vazeb v mimořádném rozsahu,
- rozrušování soudržnosti existujících politických a společenských struktur,
- komplexní mobilizace společenských zdrojů pro válečné využití,
- rozsáhlý psychologický efekt s dopadem na politickou, společenskou i kulturní sféru [8, s. 74].

První bod představuje dopady z rozrušování obchodních, politických a společenských vazeb s protivníkem, které mají svou podstatnou ekonomickou dimenzi. Tato skutečnost se promítá do změn v dostupnosti přírodních zdrojů, potravin, paliv, technologií atd. Mimo to konflikt ničí soudržnost politických a společenských struktur a zhoršuje tak výkon státní moci i fungování tržního mechanismu. Válečné stavy jsou zpravidla charakteristické zvýšenou mírou inflace, devalvací národní měny, růstem státního dluhu, podprodukcí civilní výroby a pod. Komplexní mobilizace vede k omezení soukromého podnikání, které je hlavním motorem rozvoje volného trhu, a mobilizace ozbrojených složek způsobuje odliv lidského kapitálu do méně „výnosného“ užití. Za tradiční fyzicky postižené oblasti v průběhu války s ekonomickým významem je možné považovat především:

- budovy a zařízení státní správy,
- výrobní a těžební zařízení nejrůznějšího druhu,
- dopravní a přepravní infrastruktura,
- energetické rozvodné sítě,
- zařízení určená ke skladování, přepravě a úpravě paliv,
- vývojová a výzkumná centra vojenského využití,
- rozhlasová a televizní zařízení,
- telekomunikační sítě,
- významná zemědělská a vodárenská zařízení.

Tímto způsobem nemusí být, přes ohrožení kritické infrastruktury,⁶ národní hospodářství postiženo pouze v případě ozbrojeného konfliktu, může v něm dojít k ohrožení i například v důsledku teroristických aktivit nebo přírodních katastrof. Účast v mezinárodní organizaci sledující kolektivní spolupráci v oblasti bezpečnosti tak snižuje pravděpodobnost vzniku ozbrojeného konfliktu, a tedy i rizika vzniku škod v některé z uvedených oblastí.

⁶ V Československu do roku 1990 se v odvětvovém a průřezovém vědním oboru – válečná ekonomika, psalo o odolnosti, životnosti a pružnosti národního hospodářství.

4.2. Nepřímé užítky pro ekonomickou bezpečnost

Hlavní přínos ze společného zajištění mezinárodní bezpečnosti je důsledkem vzájemné kooperace a specializace. V předchozí části jsme se zaměřili na průzkum toho, jak společné zajištění bezpečnosti umožňuje státům požívat vyšší úroveň bezpečnosti při stále stejných vojenských výdajích. Tedy, jaký má společné zajištění bezpečnosti vliv na omezování ekonomických následků eskalace hrozeb a rizik. Společná bezpečnostní spolupráce se ovšem může projevat i opačně. V této situaci budou zúčastněné strany požívat shodnou úroveň individuální bezpečnosti, ovšem, což je významné pro ekonomickou bezpečnost státu, při nižších vojenských výdajích [35].

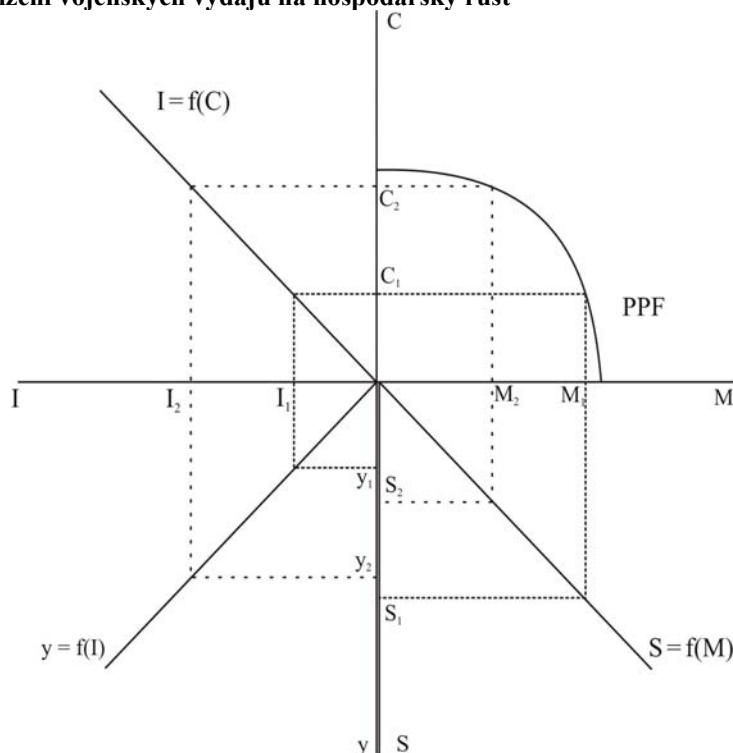
Za jeden z nejvýstižnějších příkladů vystihujících zvažování alokace zdrojů mezi vojenské a nevojenské užití je poměrně starý teorém „*máslo versus děla*“. Hypotetický individuální stát se v takovém případě na základě svých produkčních možností rozhoduje o tom, jak tyto schopnosti produkce rozdělit mezi produkci „civilního“ másla a armádních děl. S trochou nadsázky lze tento alokační problém popsat tak, že pokud se tento stát rozhodne snížit výrobu másla, může zvýšit produkci děl, a naopak. Pokud se takovýto stát bude chovat racionálně, pak se bude snažit vstoupit do nějakého spojení, které ho posílí vůči hrozbě, proti které jsou určena právě ona produkovaná děla, a místo některých svých děl bude vyrábět máslo proto, aby zvýšil blahobyt svých občanů. Tato změna produkční kombinace státu má však i další dopady, které budou shrnuty posléze.

Ať je tomu jakkoli, pro každou z dotyčných zemí se nová situace jeví uspokojivější ve srovnání se situací před vstupem do aliance, protože zajišťuje přístup k vyšší úrovni užitečnosti. Laicky lze shrnout, že děla budou produkována tak dlouho, dokud se výrobní náklady posledního děla nerovnájí jeho příspěvku k nyní již celoaliance užitečnosti. Tato situace není však optimální z hlediska celé aliance, jejímž předmětem je především bezpečnost. I přesto každá země upravuje svoji produkci podle svého pohledu vzhledem ke své vlastní užitečnosti a nebere v úvahu dopady na ekonomiky ostatních členských států mezinárodní organizace. Produkce „másla“ však nemusí znamenat pouze produkování statků pro civilní užití, ale může rovněž reprezentovat jiné než vojenské užití omezených státních zdrojů. Jedním z projevů takového užití zdrojů je v případě vyspělých ekonomik i zvýšená míra hospodářského růstu. Ta do budoucna posiluje ekonomickou sílu státu a je tak kategorií se zásadním významem pro jeho ekonomickou bezpečnost.

Obrázek 2 je ekonomickým vyjádřením uvedených úvah. Křivka *PPF* vyjadřuje hranici produkčních možností dané ekonomiky *C* a *M* možné kombinace civilního užití zdrojů a vojenské produkce, *I* velikost investic, *y* dosažitelný hospodářský růst a *S* míru bezpečnosti. Křivky *f(C)*, *f(I)* a *f(M)* zachycují funkční vztahy mezi jednotlivými kategoriemi.

Obrázek 2

Vliv snížení vojenských výdajů na hospodářský růst



Zdroj: [39].

Pro tento článek jsou významné zejména závěry, které z tohoto obrázku vyplývají, tedy zejména skutečnost, že pokud je možné snížení národních výdajů na obranu snížit o $M_1 - M_2$ a zachovat stávající bezpečnost státu na úrovni S_1 , prostřednictvím suplování národní obrany (bezpečnosti) bezpečností produkovanou mezinárodní organizací, pak je možné zvýšit národní ekonomickou bezpečnost prostřednictvím zrychlení tempa hospodářského růstu. Důvodem je skutečnost, že snížení výdajů na obranu se zpravidla projevuje prostřednictvím snížení daňové zátěže domácích subjektů, zvýšením výdajů v jiných rozpočtových kapitolách, popřípadě kombinací obou možností. Obě tyto možnosti představují významný stimul pro hospodářský růst členských států. Snížení daní v důsledku snižování vojenských výdajů zpravidla vede ke zvýšení reálného důchodu domácností a firem. Jinými slovy, zdroje, které by byly jinak jednorázově spotřebovávány pro potřeby obrany, se dostávají do hospodářského koloběhu, kde umožňují tvorbu vyšší míry úspor a individuální i celospolečenské spotřeby. V druhém případě, při zachování stávající daňové zátěže, stát disponuje větším množstvím

zdrojů pro financování alternativních oblastí, jako jsou zdravotnictví, školství, ochrana životního prostředí nebo sociální sféra. Zvýšení státních výdajů zejména v oblasti vzdělávání a zdravotnictví je bezesporu významným prorůstovým opatřením, ochrana životního prostředí a sociální investice jsou pro změnu významnými stabilizačními opatřeními. Tato problematika je ovšem podstatně komplexnější, nicméně pro potřeby tohoto článku tento rozsah jistě stačí.

Kooperace a specializace v oblasti obrany

Oblast propojení vojenských kapacit probíhá buď formou kooperace členů ve všech zabezpečovaných oblastech, nebo formou specializace jednotlivých národních států na svěřenou oblast, případně obojí. Kooperace v tomto smyslu představuje realizaci spolupráce mezi partnery v situaci co nejširšího zaměření jejich národních bezpečnostních sborů. Úspor je tak dosahováno prostřednictvím snížení celkové velikosti zajišťované bezpečnosti bez hlubších změn ve struktuře její organizace. Útlumové jsou tak z pohledu členského státu všechny zabezpečované oblasti. Specializace naproti tomu spočívá v zachování nebo rozšíření oblastí specializace a útlumu oblastí ostatních, a tedy vyžaduje zásadní strukturální změny.⁷

Společný postup v oblasti vojenského výzkumu, vývoje a produkce zbraňových systémů

Jiným významným příspěvkem ke státní ekonomické bezpečnosti je možnost kooperace v oblasti výzkumu, vývoje a realizace pilotních vojenských projektů. Členské státy si tak i přes snížení svých vojenských výdajů zachovávají možnost podílet se na rozsáhlých projektech vojenského výzkumu a produkce, jejichž individuální zabezpečení by pro ně bylo v důsledku rozsáhlých vojenských výdajů nemyslitelné, nebo realizovatelné pouze za předpokladu značných výdajů, které by mohly ovlivnit jejich ekonomickou stabilitu. Základním předpokladem realizace společné výroby je snaha o dosažení co největších úspor z rozsahu

⁷ Evropská unie se snaží vytvořit *Společnou Evropskou bezpečností a obrannou politiku* (CESDP – Common European Security and Defence Policy). Toto úsilí se odráží v množství pokusů, které směřovali k dosažení tohoto cíle: 1. Vytvoření sil rychlé reakce (60 000 vojáků). 2. *The Six Nation Framework Agreement* (1998: Francie, Německo, Itálie, Španělsko, Švédsko a Velká Británie). Jedná se o snahu ulehčit restrukturalizaci Evropského obranného průmyslu a zachovat jeho konkurenční schopnost. 3. *Evropská Agentura pro kooperaci společného vyzbrojování* (OCCAR – Organisation for Joint Armament Cooperation – založena 1. ledna 1999). 4. Průmyslová restrukturalizace mezi evropskými národy vyústila ve vytvoření European Aeronautic Defence and Space Company (EADS), Airbus Military Company, MBDA, Eurocopter a Agusta-Westland. 5. Evropské společně vytvářené projekty zahrnující Eurofighter Typhoon, A400M Airlifter, Meteor Missile a evropská účast na US Joint Strike Fighter.

realizované výroby. Jak znázorňuje tabulka 2, klíčovými oblastmi úspor při realizaci společných projektů je snížení nákladů v oblasti výzkumu a vývoje a snížení jednotkové ceny finální produkce v důsledku rozsahu realizované produkce. Celkové náklady projektu jsou tak pro oba státy podstatně nižší a uspořené zdroje je možné využít pro financování jiných fiskálních cílů. To ve svém důsledku může pomoci vyššímu růstu domácí ekonomiky a přispět k posílení ekonomické bezpečnosti daného státu. Zároveň umožňuje těmto státům udržovat vysokou technologickou vyspělost výroby, která je s takovými projekty spojena, a v neposlední řadě podporuje rentabilitu projektů, která je závislá na rozsahu prodané produkce v rámci takového projektu. Tímto způsobem je tedy možné dosahovat naplnění dvojího cíle: za prvé, zabezpečení významných pilotních projektů obranného výzkumu, za druhé, umožnění národního využití výsledků rozsáhlých vojenských vědeckovýzkumných a produkčních projektů, a případně, za třetí, přesunu části národních zdrojů do jiného produktivnějšího užití v rámci rozpočtové nebo civilní sféry. Členské státy tak neztrácí klíčové schopnosti výzkumu a výroby složitých technologických systémů, a zároveň uspoří prostředky využitelné veřejným nebo civilním sektorem k podpoře dalšího hospodářského růstu [1, s. 33]. S touto oblastí je úzce spjato i společné sdílení technologií. Vzhledem k nutnosti zajistit nedostupnost klíčových technologií pro nepřátelské státy se přesun některých významných technologií a technologických celků omezuje na množinu členských států, tak aby byla garantována výlučnost využití inkriminované technologie pouze spřátelenými státy.

T a b u l k a 2

Úspory z mezinárodní vývojově produkční spolupráce

	Výzkum a vývoj (mil. GBP)	Objednané množství (ks)	Jednotkové náklady (mil. GBP)	Celkové výrobní náklady (mil. GBP)	Celkové náklady projektu (mil. GBP)
<i>Nezávislé státy</i>					
Stát A	1 000	200	20	4 000	5 000
Stát B	1 000	200	20	4 000	5 000
<i>Mezinárodní spolupráce</i>					
Státy A a B:	1 000	400	18	7 200	8 200
Úspory ze spolupráce	1 000	–	2	1 800	1 800

Zdroj: [6, s. 474].

Ostatní formy podpory společné ekonomické bezpečnosti

Do oblastí vojenské podpory ekonomické bezpečnosti je možné kromě tradičních forem zahrnout i ochranu dalších národních zájmů s ekonomickým dopadem. Za takové je možné považovat celou řadu společných aktivit členských

států, mezinárodních organizací omezujících rizikové aktivity, jako je například mezinárodní organizovaný zločin, nebezpečná činnost v oblasti kyberprostoru a počítačových sítí, omezení rozsáhlých imigračních vln nebo společný postup v případě živelních katastrof. Ačkoliv se nejedná o tradiční oblasti mezinárodního zajišťování bezpečnosti, jejich význam v současnosti je natolik velký, že se stávají běžnou součástí společných přístupů mezinárodních organizací s odpovědností za mezinárodní bezpečnost [2, s. 18, 26].

Důvodem pro spolupráci v těchto oblastech zůstává skutečnost, že každá z těchto oblastí je schopná způsobit jednotlivým státům závažné bezpečnostní i ekonomické problémy. Tak jako mezinárodní zločin může představovat rizikový faktor pro šíření zbraní hromadného ničení, pašování drog a obchod s drogami, a tak bezpečnostně i ekonomicky ohrožovat stabilitu národního hospodářství i bezpečnost dotčeného státu, ilegální operace v kyberprostoru mohou způsobit rozsáhlé škody v oblasti telekomunikací, ovlivnit funkčnost státních orgánů, a dokonce i destabilizovat národní burzy v případě významných elektronických útoků proti elektronickým obchodovacím systémům. V čerstvé paměti evropských států zůstávají rozsáhlé imigrační vlny způsobené válkou v bývalé Jugoslávii. Také příchod rozsáhlého množství uprchlíků může způsobit citelnou ránu národnímu systému sociálního zabezpečení a importovat zahraniční kriminalitu a dopad rozsáhlých živelních katastrof na národní hospodářství je více než zřejmý.

Důvodem pro společnou spolupráci v těchto oblastech je zejména fakt, že současná míra propojenosti národních ekonomik jak v regionálním tak i globálním měřítku může vést k přenosu ekonomických problémů.

5. Trendy a tendence mezinárodní spolupráce podporující národní ekonomickou bezpečnost

S ohledem na předchozí úvahy je více než zřejmé, že mezinárodní spolupráce v oblastech s přímým dopadem na ekonomickou bezpečnost státu se bude vyvíjet ve dvou základních oblastech.

V prvním případě půjde o mezinárodní bezpečnostní spolupráci založenou na základě regionálních mezinárodních organizací zastřešujících společnou bezpečnostní spolupráci.

Ve druhém případě bude snaha o podporu ekonomického rozvoje národních států prostřednictvím regionální a globální hospodářské spolupráce ve svém důsledku posilovat ekonomickou bezpečnost zúčastněných států.

Pro porovnání působnosti nejvýznamnějších mezinárodních organizací regionálního charakteru je v tomto článku zahrnuta tabulka 3.

T a b u l k a 3

**Vybrané mezinárodní organizace regionálního charakteru a formy spolupráce
k zabezpečení ekonomické bezpečnosti členských států**

Zkrácený název	Plný název	Oblast spolupráce					
		hosp.	bezp.	voj.	V a V	měn. a mon.	humanit.
NATO	North Atlantic Treaty Organization		x	x	x		
EU	European Union	x	x	x	x	x	x
OSCE	Organization for Security and Cooperation in Europe			x			x
ASEAN	Association of Southeast Nations	x	x		x		x
APEC	Asia Pacific Economic Cooperation	x			x		
ECO	Economic Cooperation Organization	x	x				
OECD	Organization for Economic Co-operation and Development	x			x		x
SCO	Shanghai Co-operation Organization	x	x		x		x
NAFTA	North American Free Trade Agreement	x					
UEMOA	Union Economique et Monétaire Ouest Africaine	x				x	x
AL	Arab League	x	x				x
AU	African Union	x	x	x	x	v přípravě*	x
SICA	Sistema de la Integración Centroamericana	x	x		x		x
CCASG	Cooperation Council of the Arab States of the Gulf	x			x		x
CEFTA	Central European Free Trade Agreement	x					
EURASEC	Eurasian Economic Community	x	x				x
EFTA	European Free Trade Association	x					
SAARC	South Asian Association for Regional Co-operation	x			x		x
UNASUR	Unión de Naciones Suramericanas	x					x
CIS	Commonwealth of Independent States	x	x	x			x
SADC	Southern Africa Development Community	x	x	x	x		x

Poznámka: hosp. – hospodářství; bezp. – bezpečnost; voj. – vojenství; V a V – výzkum a vývoj; měn. a mon. – měnová a monetární; humanit. – humanitární. * Schválen postupný přechod k jednotné africké měně pod Priority Programme 17 – Towards an African Currency. Časový horizont zůstává nestanoven.

Zdroj: Sestaveno dle [16 – 34].

Podstatnou vůdčí myšlenkou při založení EU, ZEU (Západoevropská unie) a NATO byla též spolupráce a koordinace v oblastech hospodářské politiky, technologie, výzkumu a vývoje jakož i logistiky k tomu, aby se zajistila stabilita a hospodářská prosperita v Evropě při zachování vojenských výdajů. Tento vývoj byl již na severoatlantické úrovni uskutečněn, i když je tu jako předtím dominance USA. Z evropského hlediska tu byly především smlouvy o EHS, které zde zadávaly odpovídající cílové směry; ZEU zůstala – když to formulujeme jen nedbale – třet, nebo byla zapletena někde mezi Evropským společenstvím a NATO, aniž by vyvinula skutečnou efektivitu. Společenství EHS/EU začala být teprve postupně v bezpečnostně politickém ohledu – v úzkém slova smyslu – schopná jednání.

Koordinace, resp. ujednání mezi EHS/EU, ZEU a NATO začala již od roku 1990, například v rámci *Independent European Programme Group*. Od devadesátých let stoupal evropský podíl na bezpečnostně politickém vývoji a koordinaci. Organizace ZEU se rozhodla zřídit WEAO (Western European Armaments Organisation) a roku 1997 WEAG (Western European Armaments Group) jako výkonný orgán WEAO). Tyto instituce jsou ve střídavém vztahu k NATO (Maintenance and Supply Organisation – NAMSOS) a k jejich výkonnému orgánu NATO (Maintenance and Supply Agency). Například Výbor stálých zástupců (COREPER) rozhodl již v červnu 1998 o zesílení spolupráce mezi POL-ARM (EU-ad-hoc-Gruppe pro evropskou zbrojní politiku) a WEAG.

Při prozkoumání stavu spolupráce v oblastech, které reprezentují kategorie v jednotlivých sloupcích, je zřejmé, že nejčastějším přístupem k rozvoji národní ekonomické bezpečnosti je hospodářská spolupráce v daném regionu, která zpravidla zahrnuje ustanovení společného trhu, spolupráci v oblasti nerostných surovin a energetiky a společnou zemědělskou a společnou průmyslovou politiku. Dohody mezi členy těchto mezinárodních organizací také často obsahují smluvní ujednání o volném investování v rámci organizace. Ekonomický rozměr mezinárodní spolupráce na regionální úrovni stíhá zejména spolupráce v oblasti zajišťování kolektivní bezpečnosti. Ta představuje klíčový aspekt především ve spolupráci rozvojových zemí a v oblastech jihovýchodní Asie, Afriky nebo Latinské Ameriky, kde závazky členů o mírovém urovnávání sporů představují významný prvek mezinárodního zajištění ekonomické bezpečnosti oblastí. Bezpečnostní spolupráci jsou v tomto smyslu chápána především politická setkání a stanovování společného postupu v oblastech omezení nestability regionů a společných reakcí na nové hrozby. Nejčastější přístup k podpoře ekonomické bezpečnosti je zejména spolupráce humanitární oblasti. Členské státy uvedených mezinárodních organizací zpravidla za klíčový stabilizační faktor ekonomické bezpečnosti vlastní i zahraniční považují společenský a kulturní rozvoj. Spolupráce je tak směřována zejména do rozvoje školství, zdravotnictví a programů na zlepšení kvality lidského života. Konkrétní vojenská spolupráce ve formě tvorby společných ozbrojených sil je naproti předchozím způsobům podpory ekonomické bezpečnosti užívána pouze zřídka.

Závěr

Množství změn, kterými prochází mezinárodní ekonomické a bezpečnostní prostředí, klade na státy nové požadavky v oblasti zajištění jejich národní bezpečnosti. Rozměr tohoto zajišťování již není možné chápat v rovině čistě vojenské nebo čistě bezpečnostní, ale je nezbytné vnímat i jeho ekonomický rozměr.

Jen hospodářsky silný národní stát je schopen novým bezpečnostním výzvám čelit odpovídajícím způsobem bez jejich zásadního promítnutí do jeho vnitřních poměrů. Jak dokazují předchozí věty, i přestože předmět tohoto článku tvoří problematika relativně nová, je nezbytné se jí odpovědně zabývat. Pouze pečlivá analýza regionálních a celosvětových bezpečnostních i ekonomických trendů může státům pomoci stabilizovat svou pozici v globalizovaném světě. Zapojování se do mezinárodních hospodářských a bezpečnostních uskupení je tak jedním z možných způsobů, které se státům nabízí. Mimo tohoto tradičního přístupu je však nutné pochopit i ekonomickou roli ozbrojených sil v rozvoji individuálního státu a jejich nutnost k zajištění jeho hospodářské stability a vývojové dynamiky. K naplnění tohoto cíle je třeba věnovat hlubší pozornost dílčím vlivům, jako jsou vnitřní funkce policie při zajištění vlastnických práv a ochrany majetku občanů, hospodářský rozměr vnitřní ochranné a bezpečnostní funkce státu, ekonomický význam eliminace hrozby možné zahraniční intervence, význam hospodářského rozvoje pro ukončení existujících konfliktů a ekonomický rozvoj státu jako zdroj ekonomické síly státu. Každá z těchto dílčích oblastí má významný vliv na bezpečnost státu a jeho budoucí vývoj v dynamickém mezinárodním prostředí.

Použita literatura

- [1] BRAUER, J. – HARTLEY, K.: *The Economics of Regional Security*. Amsterdam: Harwood Academic Publisher 2000. ISBN 90-5823-070-8.
- [2] BUZAN, B. – WAEVER, O. – WILDE, J.: *Bezpečnost: Nový rámec pro analýzu*. Brno: Centrum strategických studií 2006. ISBN 80-903333-6-2.
- [3] CIHELKOVÁ, V.: *Světová ekonomika*. Praha: Professional Publishing 2004. ISBN 80-7179-455-4.
- [4] ENDERS, W. – SANDLER, T.: *The Political Economy of Terrorism*. New York: Cambridge University Press 2006. ISBN 9780521616508.
- [5] GLEDITSCH, N. P. et al.: *The Peace Dividend*. Amsterdam: ELSEVIER 1996. 625 s. ISBN 0-444-82482-0.
- [6] HARTLEY, K. – SANDLER, T.: *Handbook of Defense Economics*. Cambridge: Cambridge University Press 1995. ISBN 0 521-44204-4.
- [7] HENDERSON, D. R.: *The Economics of Defense. War, and Foreign Policy*, March 14, 2005.
- [8] Kolektiv autorů: *War Studies*. Camberley: Royal Military Academy Sandhurst 2004.
- [9] KRČ, M. – KURINIA, S. a kol.: *Ekonomická bezpečnost zemí střední velikosti*. Brno: Vojenská akademie 2000. ISBN 80-85960-17-6.
- [10] McGUIRE, M. C.: *Defense Economics for 21st Century*. *Defence and Peace Economics*, 11, 2000, č. 1.
- [11] McGUIRE, M. C.: *Defense Economics and International Security*. In: SANDLER, T. and HARTLEY, K. (eds.): *Handbook in Defense Economics*. Cambridge: Cambridge University Press 1995. ISBN 0 521- 44204-4.
- [12] NORDHAUS, W. D.: *The Economic Consequences of a War with Iraq*. <<http://www.becker-posner-blog.com/archives/2006/03/>>; <<http://www.blisty.cz/2008/2/29/art39250.html>>; <<http://www.osn.cz/soubory/n0440250.pdf>>.

-
- [13] OLEJNÍČEK, A.: Nové jevy v ekonomice obrany po rozpadu bipolarity. *Vojenské rozhledy*, 15(47), 2006, č. 3, s. 25 – 40.
- [14] ORT, A.: Bezpečnost Evropa a Česká republika. Praha: Professional Publishing 2004. ISBN 80-86419-81-9.
- [15] POLACHEK, S. – SEIGLIE, C. – XIANG, J.: The Impact of Foreign Direct Investment on International Conflict. *Defence and Peace Economics*, 18, 2007, č. 5, s. 415 – 429.
- [16] Portál Evropské unie. [Online.] Last Revision 28th February 2007. [Cit. 2007/11/16.] URL: <<http://www.europa.eu/>>.
- [17] Portál Severoatlantické aliance. [Online.] Last Revision 15th November 2007. [Cit. 2007/11/16.] URL: <<http://www.nato.int/>>.
- [18] Portál OSCE. [Online.] Last Revision 5th November 2007. [Cit. 2007/11/16.] URL: <<http://www.osce.org/>>.
- [19] Portál ASEAN. [Online.] Last Revision 2nd November 2007. [Cit. 2007/11/16.] URL: <<http://www.aseansec.org/>>.
- [20] Portál APEC. [Online.] Last Revision 20th October 2007. [Cit. 2007/11/16.] URL: <<http://www.apec.org/>>.
- [21] Portál ECO. [Online.] Last Revision 5th September 2007. [Cit. 2007/11/16.] URL: <<http://www.ecosecretariat.org/>>.
- [22] Portál Šanghajské organizace. [Online.] Last Revision 13th September 2007. [Cit. 2007/11/16.] URL: <<http://www.sectsc.org/>>.
- [23] Portál NAFTA. [Online.] Last Revision 5th October 2007. [Cit. 2007/11/16.] URL: <<http://www.nafta-sec-alena.org/>>.
- [24] Portál UEMOA. [Online.] Last Revision 17th September 2007. [Cit. 2007/11/16.] URL: <<http://www.uemo.int/index.htm>>.
- [25] Portál Africké unie. [Online.] Last Revision 20th September 2007. [Cit. 2007/11/16.] URL: <<http://www.africa-union.org/>>.
- [26] Portál SICA. [Online.] Last Revision 27th October 2007. [Cit. 2007/11/16.] URL: <<http://www.sica.int/>>.
- [27] Portál Cooperation Council for the Arab States of the Gulf. [Online.] Last Revision 5th September 2007. [Cit. 2007/11/16.] URL: <http://www.gcc-sg.org/index_e.html>.
- [28] Portál EFTA. [Online.] Last Revision 13th September 2007. [Cit. 2007/11/16.] URL: <<http://www.efta.int/>>.
- [29] Portál SAARC. [Online.] Last Revision 26th September 2007. [Cit. 2007/11/16.] URL: <<http://www.saarc-sec.org/main.php?t=1>>.
- [30] Portál CASA. [Online.] Last Revision 5th September 2007. [Cit. 2007/11/16.] URL: <<http://casa.mre.gov.br/>>.
- [31] Portál Andského společenství. [Online.] Last Revision 7th October 2007. [Cit. 2007/11/16.] URL: <<http://www.comunidadandina.org/INGLES/who.htm>>.
- [32] Portál Společenství nezávislých států. [Online.] Last Revision 16th September 2007. [Cit. 2007/11/16.] URL: <<http://cis.minsk.by/>>.
- [33] Portál SADC [Online.] Last Revision 26th September 2007. [Cit. 2007/11/16.] URL: <<http://www.sadc.int/>>.
- [34] Portál ACS. [Online.] Last Revision 4th September 2007. [Cit. 2007/11/16.] URL: <<http://www.acs-aec.org/column/index44.htm>>.
- [35] ROGERS, P.: Losing Control: Global Security in the Twenty-first Century. London: Pluto 2000. ISBN 0-7453-1679-4.
- [36] SANDLER, T.: Collective versus Unilateral Response to Terrorism. *Public Choice*, 124, 2005, č. 1 – 2, s. 75 – 93.
- [37] SANDLER, T. – ARCE, D.: Terrorism & Game Theory. *Simulation and Gaming*, 34, 2003, č. 3, s. 319 – 337.
- [38] SANDLER, T. – ENDERS, W.: An Economic Perspective on Transnational Terrorism. *European Journal of Political Economy*, 20, 2004, č. 2, s. 301 – 316.

-
- [39] SANDLER, T. – HARTLEY, K.: The Economics of Defense. Cambridge: Cambridge University Press 1995. ISBN 0521447283.
- [40] STACHOWIAK, Z.: Potravinová bezpečnosť. Brno: Vojenská akademie 2003. ISBN 80-85960-56-7.
- [41] STIGLITZ, J. E. – BILMES, L.: The Economic Costs of the Iraq War.
<<http://www.informationclearinghouse.info/article11495.htm>>.
- [42] ŠIKULA, M.: K metodologickým východiskám ponímania fenoménu globalizácie. Ekonomický časopis/Journal of Economics, 8, 2005, č. 7, s. 663 – 679.
- [43] VELTHUIS, A. G. J. – UNNEVEHR, L. J. – HOGVEEN, H. – HUIRNE, R. B. M.: New Approaches to Food-Safety Economics. Kluwer: Academic Publisher 2003.
- [44] <<http://www2.sjsu.edu>>.
- [45] <http://www.queensu.ca/sps/current_students/MPA/courses/831_W07.pdf> [Cit. 2008/10/26.]
<<http://www.becker-posner-blog.com/archives/2006/03/>>.